

Иван ПАВЛОВ.

Диринг 7 кылаастаах оскуолатын 1938 сыллаах-ха бүтөрөн бараммын, оройуоннаады военкоматтан көтөһөн, Дьоккуускайга биир сыллаах националь-най байыаннай оскуолага үөрөнө кирибим. Ону Рабочий-Баайнай Кыһыл Армия младший коман-дира званиелаах бүтөрбим. Салгыы политичес-кай-сырдатар оскуолага үөрөнө сырыттаппытынча, бийиги дойдубутугар Финляндия сэринин саба түс-пүтэ. Онон 1939 сыллаахха күһүн комсомол обко-мун ыгырытынан тылланы сэрингэ барбытым. Дьоккуускайтан 70-тан тахса этибит. Большой Не-верге диэри таһаас тиэйэр массыынанан тиэрди-биттэрэ, онтон поездка олордубуттара. Бастаан Но-восибирская куоракка 20-чэ хонукка үөрэппиттэрэ, ити кэиниттэн Вологда куоракка сбору ааспыппыт. Миниги чэпчэки хайыһар батальонугар аһаан Ло-нингградтаагы байыаннай пууһуна ыыппыттарэ. Тии-йэст да, 1940 сыл күлүн тутар 1 күнүттэн 10 кү-нүсүр диэри оборонада сытан сэринилэспиппит. Он-тон икки хонот, сэрин бүһүтүн туһунан иһитин аэрбиттэрэ. Онон бийигини иһикки кирибигтэн та-һааран, дойдубутугар төттөрү ыыппыттарэ.

Дьоккуускайга муус устар 9 күнүсүр калбитим, үөрэхпин саллаабытынан барбытым. Онон 1941 сыл бэс ыйын 20 күнүсүр Оренбурдаагы салгыт байыаннай училищетыгар үөрэххэ атаарыллыбы-тым. Иккис этибит. Байыаннай летчиктары бэлэ-ниир училище. Оренбурга от ыйын 1 күнүсүр тийбиппит. Миэстэлэрэ туолан хаалан ылбатахта-

УЛУУ КЫАЙЫ 50 СЫЛЫГАР

ФИНЛЯНДИЯНЫ УТАРЫ СЭРИНГЭ КЫТТЫБЫТЫМ

ра. Онон Дьоккуускайбытыгар атырдыах ыйын 1 кү-нүсүр төһүбүлүт. Куораттаагы военкоматтан биирдии ыйдаах уопуска ылан, төрөөбүт оройуон-мутугар тахса сылдыбыппыт. Ол кэиниттэн 1941 сыл балаһан ыйын 8 күнүсүр Ада дойдуну көмүс-күүр сэрингэ барбытым. Иркутскайынан, Читаны, Новосибирскайынан Челябинскайга 1943 сыл ыйын ыйыгар тийибим. Бэс ыйын 7 күнүсүр Курскай тодойго сэрингэ кирибим. Онтон контузияланды, таас дүүлэй, тыла суох буолбутум. Санитарнай чааска эмтэнэн үтүөрөн, иккис сэрингэ кири-битим. Курскайтан от ыйын ортотун диэки Ор-ловская туһаайыстынан өстөөхү үүрөн иһэн ата-пар ыараханлык бааһыраммын санбакка наһыйла-нан ылдыбиттэрэ. Онон операция онорон бараан Калуга куоракка госпитальга ыыппыттарэ, онтон Казаньга адалбыттарэ. Онон бэс ый эмтэммипит. Атаабым көтөс тыла онон, тайахтаах эрэ хаамар этим. Ити сыл ахсындыга инбэлиит онороннор дойдубар ыыппыттарэ.

Кыргыс төлөнүсүр пулемет, автомат дискэлэрэ, лицензалары бүтүөр диэри тибирдэрбит, төһө неме-ни кыдыбыппын билбим. Арай өстөөхөр икки

танкадарын бронетанковой граватанан үлтүрүппүт-пүн өйдүүбү. Немец уонтан тахса саллаатын ас-томатынан кыдыбытым. Ол иһин Албан Аат үһүс степеннээх орденынан наараадалаабытым. Отдо-ленини да, азову да хамаандаабы сылдыбытым. Отчолорго ридовой саллааттаагар эппэтиннэһин үр-дугэ. Ол сеп даһам. Дьон оловун туһугар эппиэ-ти сүгэр буоллабын дии. Оттон бэйэм синиалбни өстөөх буулдыата сикдэ курдук дьоло көдлүт буо-лара. Хата, өлбөт дымлааһаным ордурут би-һылаабым.

Дойдубар кэлээт, Диринг оскуолатыгар 5, 6, 7 кы-лаастарга историяны, географияны үөрэппитим. От-тон нэпчэ сылыттан военругунан, физругунан үлэ-лэбим.

1951 сыллаахха Дьоккуускайга икки сыллаах учууталлар институттарын биологияда отделениеты-гар үөрөнө кирибим, ону 1955 сыллаахха бүтэ-рэн, биология уйна география учуутала буолбу-тум. Кэргэним Харыйаана ыарыһах этэ. Кинилэни сэтте оҕолонуппун. Олортон үһэ уол, бары үрдүн үөрэхтээхтэр. Биир кыһыым учуутал, биирдэстэрэ библиотекары, оттон икки кыһыым аналлаах орто үөрэхтээхтэр. Ити курдук сэринтэн тыыннаах ор-домун олодум салһавар.

П. Т. ПИНИГИН,

Албан аат үһүс, Ада дойду сэринин баста-ны степеннээх ордонор кавалердара, педа-гогическай үлэ ветерана.

ТАБАТА—«ТЭЛГЭНЭ»

Иван Петрович Оконешников—Хочуон «Чурапчы-лар, туох динигит?» диэн ыстатыйатыгар олус сөп-төөх, наадалаах үс боппуруоһу туруоран, харааны эрэйэр этиини киллэрбит. Мин санаабыр, республика салалтата даһаны, кыраабы харахтаах дьон-сэргэтэ даһаны бааһынай хаһаайыстыбатын тадан ылбыт чу-рапчылар хайдах туох олороллорун сэргиллэр, ону төгэ «Тиэргэн» диэн дьиз кэргэни сайыннаар тус-кулу хайдах олоххо киллэрэрибитин кэтиллэр.

«Тиэргэн» тускул—сана бачыым. Кини элбэх ба-тыһааччылаах буолара өйдөнөр. Манын кэскиллээх бачыыммытыгар тылбытын тиэрэ-маара туттарбыт та-быллыбат. Хочуон суруйарынан, «тиэргэн, талгэһэ» диэн тыллар аны-агы суолтада туттуллаларын өй-дөөбөтөх эбиһипит.

Өбүтэлэрбит сайынныт титинк таһын «талгэһэ» диэбиккэ, «тиэргэн» диилэрэ. Бийиги көтүөнэ «Тиэргэнгэ тахсан, түптэтигин онорон» диэн сору-

дагы төлөрбүт аһын дьоммут. Ити сэрин иһинэ этэ. Сэрин кэиниттэн, түөһү-ас эстэн, сайытына тахсан тиэргэннэр да уурайыта. Ол иһин тиэргэн диэн тыл туттуллубат буолбута, умнуллубута ыраатта. Аныгы ыччат дьон, ити тылы тутта үөрэммэтэх буо-лан, билбэт. Ол охсуутугар тускулбутун «тиэргэни-нэ» ааттаахпыт буолуо.

Аны «талгэһэ» диэн тылы быһаарсыабын. Сэрин кэиниттэн олус күөскэ бөһүөлэскэ олохсуһуу, уһаай-ба ылан, онно дьиз-уот туттуута саҕалаабыта. Онон хас биирдии хаһаайын дьэтиги таһын уһаайбаттан атыктынан ааттаабыт идэлэһэ. Били дьизбит таһын «талгэһэ» диирибит бунатын даһаны умнулуна. Ол эрээри «Ыал талгэһэтигэн билдэр» диэн умнулла илин саха муударай өһүн хоһоонно баар ээ. Бу өбү-гэлэрбит ыччаттарыгар—биһигэ кэс тыллара буо-лар. Олохпун дьизбит талгэһэтигэн саҕаланарык быһыытынан, тускулбутун «тиэргэн» диэбиккэ, «тал-гэһэ» диирибит сөптөөх курдук. Кырдыга даһаны, саха төрүт өбүгэ тыллара Таатта, Чурапчы улус-тарыгар эрэ хааллылар. Онон төрүттэрбит тылларын

Чурапчы дьон бэйэбитинэн уларыта сылдыарбыт та-быллыбат, өйдөөх хааммытынан аныккын онорбун-пугар тэтиһэх.

Иван Петрович «Быһаарылаах тылдьыкка» тиэр-гэни «олорор дьиз таһа» дэммит диир. Онон бу тылдьыт саҕады тахсытыгар көннөрөр этиини киллэрэр саамай сөптөөх.

Сахаалар ылаах сүөһүгэ от тэлгэтиг аһатар күрүө-лэрин «дал» дииллэрэ. Оттон салгы тулар, аһыыр сирэ «хаһа» дииллэрэ.

Иван Петрович кэли икки этиитин спортивнай интернат-оскуола байэтин талгэһэтигэр саҕаны олох-хо киллэрэн курдук олохтоотуона, кини үөрэр эрэ суола буолуох этэ.

И. П. Оконешников—Хочуон саамай сөптөөх боп-пуруоһу таба көрөн кэинигэр суруйбутугар махтанан туран, ити тыллар «Быһаарылаах тылдьыкка» көн-нөрүллэн киирэллэрэ сөптөөх. уу сахады тылбыт кэлиһиллэтигэн диэн мин кэинэхэ холбоһобун.

ПРОКОПИЙ ФЛЕГОНТОВ, тыл, үлэ ветерана.

Өйдүүбү 42-с сыллаабы
Атырдыах ыйын бүтүүтэ
Сонумар сурах тардаммытын.
Алаас ыалын аймаабытын...
Күүс өртүгүн көһөртүү
Көһөртөр өрө көһүтүгүн,
Ким уураабы утарыты
Тута дьүүлүөх буолбуттарын.
Үс хонук иһинэн тэринэн
Тиэргэниттэн тэһиэхтээххит диэн
Утарыллыбат уураах аахпыттарэ.
Өлүү суолугар үтэйбиттэрэ.
Тэһиһиэххит дуо, оччолорго
Суостаах сэрингэн куттааннар,
Көмүскэбит уутун тохторо,
Издэн айаһар аспыттарэ.
Аччык-аас эрэйдээхтэр
Алдархай суолугар үнтэммиппит,
Таһаас дуомун тиэнэммит
Востээх биэрэгэр тийбиппит.
Үрдүн соллоох салалта,
Дьаһалта туоларыттан астына,
«Олохтообута» иһэ талах быһыһтар
Хаххата суох халлаан аһыһтар.
Аһыһа дуо күһүгү тыһыһ!
Өрүс ээлгэннээх салгыһа
Сааа үрөн курдаттыһа
Аччык дьоннору мунуура.
Айдааран, абалаһан даһаны
Ким биһигэ кыһаллыһа?
Дьаһалта күүстээх уурааһы
Хайа күүс көтүрүөй?
Уһун күүттэрин кэиниттэн
Барнаа сүөһүлүү синиллэн
Арғырдаах айаһа турбуһпун,
Эрайи энэрбитинэн тэһиһипит.
Ворохуот эрдизэр күүтүнэ
Долгунна күһүрэн ыларэ,
Ол аайы дойдубут ыраата
Сүрэхпит биһигэ ытыһа.
Аара Натаара кумаһар
Хаалтара иһэм, быраатым...
Тулаһах сүрэхим кыһанар,
Хараастаа көмүскэм уулаһар...
Түһэммит даһаны көрбөтөх

КӨӨРҮЛЛҮҮ ТУҢУНАН АХТЫ

(Хоһоонунан кэһээн)

Сирдэрбит биһигэ-биир элэһинэн,
Түүнүгү боронгуй быһыһгар
Вулбуһпунт быһыһтаах кытылын.
Чункуйбут таас кумах биэрэгэр
Соҕотох көрөһ дьиз кестэрэ,
Ыарахан уураах, дьаһалта
Ылар баттык буолбутун күһүрүдэ.
Борохуот сүөһүнэ, буруонан тыһымактым,
Уоттара сандаара өксөйө турбута,
Күүс-күдэх бөхсүллэн, ытаһа
Хаалбыһыт ол хаардаах дойдуга...

х х х

Бар дьон күүстээх санаата
Барыбыт туһугар түмүллэн,
Үлэ-хамнас күүрбүтэ,
Сүгэ тыһаан барбыта...
Үлэһит чөрдөөх иһинтэ,
Бүтүүммүт сүрэхин тэһинтэ
Тыһыһы сылыта-иһирэ,
Балаһан тутуллаан үөрүтэ.
Дьылдабыт тутуһан дьайарын
Дууһабыт даһаны таһыһа,
Түрүдүн түбүккэ түһэһипит,
Түүн-күнүс дьаһаланан устара,
Кыһыһы кылгас күн таһаат да
Хайа көтөрөр саһара,
Түн/боронг уһун түүн
Ый биһигини санааргыһа устара.
Саһаабын баттыһар буурба улуура.
Аччык быраатым ас көрдөөн ытыһар.
Ол ылар маһигэр, долбуурбун курааһа.
Кыһыһыт балаһан, сүөһү биэрбэт олох...
Кыһыһыт-тулаһах мунуһаахха
Биир хонук—ый, сыл буолбута,
Аччыһаан ыраа эстэрэ,
Күммүт ыйдын болоһорго.
Сэһиһтэ эстибит өлөр киһи
Көһиһтэ тыт биһигэ этэрэ,
Ытаан-сонгоон мунуһаара,
Көрүнүк тоһоту кыһыһа,
Олус да ыардык иһиллэрэ,
Сүрэхпит баһа ылдыһа,

Санаада дойдубут элэһинэн кэлэрэ,
Бийигини ыһыра күүтэр курдуга...
Икки оройуон салзэһиһэн,
Быһыһтаахха быстары, идэһэн...
Нуорма ас быста-быста салһаммыта,
Хоргуһу-олүү үкэһибитэ.
Бар дьоннору олүүттэн быһыһы
Эдигэһи кинигэр сатыы
Барыттара эдэркээн уолаттар—
Мэхээчэ Өлөксөйөн Лууһаһаһын
Сууда бурдук туруорса.
Сэһиһ-сылба эһинтэ
Ол бурдук үлэһиллэн,
Үрүн тыһыһыт өрүһүлүбүтэ,
Өлүү иһинтэн өйдөһүтэ,
Иһэһэй тирбөс быһыһынан,
Эрайи-муну көрөһмүт,
Хара сиргэ үкэһиһипит,
Сүһүөхүтүгэр дугуһан үөрбүһпун.
Дойдугар эһи ыраатыһаара
Хоту муорада көһөртүтэрэ,
Кыһыһ күн таһыһат сиригэр,
Санаа да тийбэт уһугар.
Үрүн эһэ муһан мэхээһинир,
Дьүһэһи уота күндээһэр,
Ыт көлө сыарбата сыһыһлар,
Тууһаара кыһаара туртайар
Тумат сиригэр тийбиппит
Убайым Байдалыһы, бар дьоммунуун,
Эрайи энэрбитинэн тыһан
Олох ырааһын билбиппит,
Бар дьоннуун эһэргэһэн
Өлөр өлүүттэн быһыһаммыһыт,
Муус дьайыһтан ороммунпун...
Ол дьайыһтан кэһиһхитим ыһыһан
Иһэһи планити ууммута,
Тыһыһаах дойдугар эргилин дьон
Алты иһитин атаарбыта.
Умнуһаһын ол күнү—
Дойдуга төһөр үөрүүбүтүн,
Кыһыһ күнэ биһигэ тыһыһын,
Бийигини самыһат саргылааһыһын!
Суруйдуһ эдэр саһыһ эрайи-мунуу саһыһ-кө-
рө олорон көһөрүлүү кыһыһаада Николай
ТАРАСОВ.

